

Приобщаващото образование, колко още ни остава

Позиция на Център за приобщаващо образование, март 2015г.

Увод

Образованието изгражда идентичност, то има силата да мултиплицира вярвания и нагласи, освен, че дава знания и формира социални умения. С тази си сила, образованието може да възпроизвежда съществуващи неравенства и практики на изключване в обществото. Именно затова имаме задължението да разглеждаме сегрегираното образование като форма на изключване, която възпроизвежда себе си в обществото.

„Как ще живеем заедно, ако не учим заедно сега?“, пита дете, когато разговаря за неговите съученици в инвалидни колички.

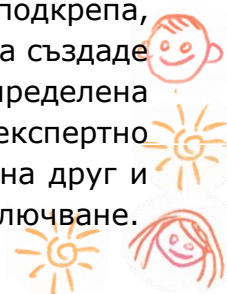
Как образоваме и възпитаваме нашите деца? Знаят ли своите индивидуални и групови права като граждани? Учим ли ги на себеуважение и уважение към другия? Какво означава за тях да са част от общност? Показваме ли им, че ако са различни, ако имат нужда от подкрепа, няма да бъдат отхвърлени?

Вярваме, че приобщаващо образование в България е възможно. То е задължително. Приобщаващото образование се случва в български училища. Случва се, въпреки сегашните несъвършенства в системата. Случва се чрез училищно лидерство; много деца са получили подкрепа благодарение на професионалните усилия и големите сърца на учители, директори и специалисти.

Но, за да бъде възможно да се случва във всяко училище приобщаващото образование се нуждае от подкрепата на обществото и на онези, които взимат решения.

Необходимо е образованието да промени своите ценности и своите цели, така че да може да гарантира развиване на пълните възможности на всяко дете в училище, неговото приемане и ценене.

Всяка категоризация, като Специални образователни потребности, когато се използва извън конкретния контекст, за който е създадена, а именно в административната система - за организиране на образователната подкрепа, може да се превърне в инструмент за изключване на групи хора и да създаде властови отношения, като формира специално отношение към определена специализирана експертиза. Затова ще се въздържахме от всяко експертно твърдение, което би овластило един опит и експертиза, за сметка на друг и би поставило една група хора в положение на пренебрежение и изключване.

Какво е приобщаващо образование – ПО:

- Качествено образование на всички деца, то се случва в училище и зависи от всеки учител, всеки ден!
- Развиване на способностите и личността на детето
- Премахване на всички бариери, които могат да възпрепятстват ученето и участието на всяко дете
- Отношение на приемане, разбиране, уважение, грижа, подкрепа
- Приобщаващото образование не се отнася за децата със специални образователни потребности, то е за всички: деца, учители, родители.

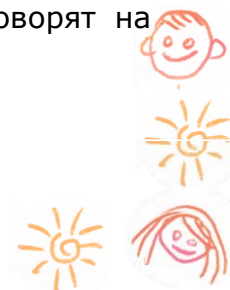
То е различно от интегрираното образование, което приема различни деца в училище и се опитва да ги „излекува“ и промени, така че да отговарят на стандартите на системата.

То не е включващо образование, защото не представлява еднократен акт на включване, а процес, който изисква постоянно усилие и участие от всички в училище.

То преминава отвъд образованието, в социално приобщаване, в което хората, които са били деца със специални потребности в училище, са научени и могат да водят независим живот в обществото и да са пълноценни негови членове – приети и ценени.

Основни национални и наднационални документи, които България приема по отношение на приобщаващото образование:

- 1977, Наредба на образователното министерство определя някои деца като необучаеми.
- 1991, ратификация на Конвенцията за правата на детето.
  - Правото на недискриминация на децата и на равни възможности за образование
- 1994, Декларация от Саламанка
  - правото на образование не е достатъчно, за да гарантира, че всички деца ще могат да учат заедно. Изисква се училищата да се адаптират и да се променят, за да могат да отговорят на нуждите на всяко дете.

- 2002, промяна в Закона за народната просвета
  - o деца със специални потребности могат да бъдат интегрирани в общообразователно училище. Условието е да получат административен статут СОП, базиран на медицинска диагноза. В специални училища, децата постъпват само когато всички други възможности за изчерпани.
- 2012, Ратификация на Конвенцията за правата на хората с увреждания
  - o право на равен достъп до приобщаващо и качествено образование за хората с увреждания. Държавата трябва да гарантира образователна система, която да е базирана на приобщаващото образование, и която позволява на хората с увреждания да развият пълния си потенциал и самоуважение и система, която да е в подкрепа на правата на човека и на различието.
- 2015, Законопроект за училищното и предучилищно образование.
  - o приобщаващото образование е принцип и част от правото на образование. Връщане на центъра на подкрепата в училище и овластяване на училищното лидерство да управлява процеса.

Какво показват проучванията за нагласите ни към приобщаващото образование:

Всички стъпки към приобщаващо образование, от интеграцията, до включването и приобщаването се правят с бавен темп и натиск отвън, към училището. Това предполага, че системата би имитирала промяна, отколкото да я осъществи. Затова считаме, че пътят на приобщаващото образование минава през спешното изграждане на една споделена от всички участници в образователната сфера, визия за приобщаващото образование, за ценностите и принципите, за целите, задачите, практиките на приобщаващото образование.

Родители, национално представително проучване, 2014 г. нагласи към приобщаващото образование:

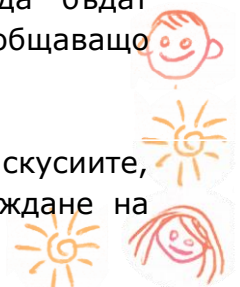
Приобщаващото образование е застъпено в отделните сфери на образователната система, в които предстоят реформи:

- развитието на педагогическите кадри, Стратегия 2014
- повишаване на грамотността на учениците, Стратегия 2014
- образователната интеграция на учениците от етническите малцинства, Стратегия 2004
- реформата на учебно съдържание, към реформата за оценяване напредъка на учениците, Национална програма образование, 2006-2015
- мерките за намаляване на отпадането от училище, Стратегия 2013
- целите на Министерство на образованието, поне от 2010 насам

Към взаимовръзката на приобщаващото образование с тези сфери трябва да добавим и сегашното му утвърждаване като принцип в образованието и като неразделна част от правото на образование, в новия Законопроект за предучилищно и училищно образование.

Въпреки това, в отделните документи е видима липсата на споделена дългосрочна визия, стъпка по стъпка за приобщаващо образование: за ценностите и принципите, за целите, задачите, практиките. Всички участници в процеса, на макро, средно и микро ниво имат различни и понякога променливи версии за това какви стъпки трябва да бъдат предприети, защо, как и кога, така че процесът на приобщаващо образование да се случи.

Нуждата от такава визия стана особено видна по време на дискусиите, кръглите маси, контактните групи в последните месеци на обсъждане на

законопроекта, когато чуваме различни версии за приобщаващото образование, без участниците да могат да свържат тезите си с обща гледна точка за процеса на приобщаващото образование. Това даде възможност позициите да се сменят, съобразно конюнктурата и позволи подмяна на смисъла на приобщаващото образование.

И тъй като стремежът ни е да поставим в центъра на образованието, не системата, а детето, липсата на яснота накъде именно вървим, след 2002, от интеграцията, през включването и приобщаването, рефлектира върху детето. Не само върху детето със специални образователни потребности, но и върху всички деца, върху учителите, върху родителите.

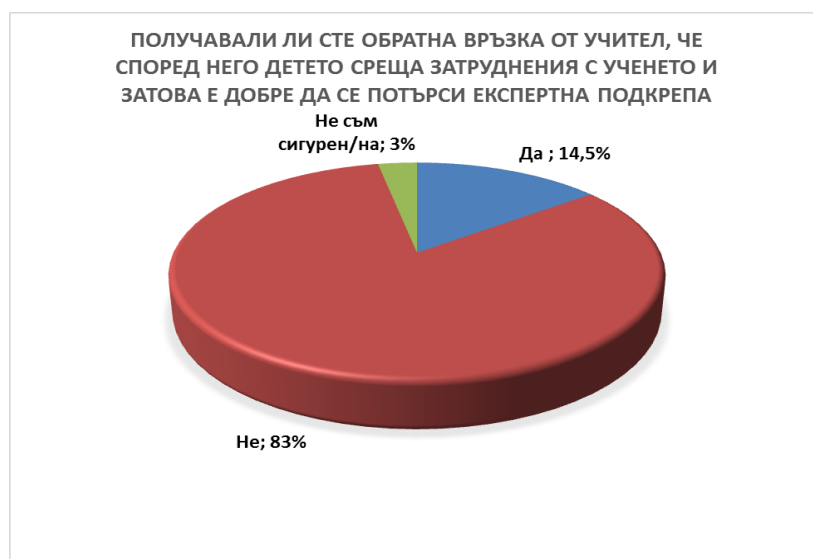
В резултат на тринадесет години интегрирано обучение, статистиката е:

	2004	2010	2014
Ученици	758 029	615 554	606 277
Деца със СОП, които се обучават в общообразователно училище	717	8 925 (1,45% от всички ученици)	14 967 (2,47% от всички ученици)
Деца със СОП, които се обучават в специално училище	13 269 (1,75% от всички ученици)	4 575 (0,74% от всички ученици)	3 842 (0,6% от всички ученици)
Специалисти, подкрепящи децата в общообразователно училище	129	1 093	1 695
Общообразователни училища, в които се обучават деца със СОП	130	1 185	Na.

Източници: НСИ и МОН

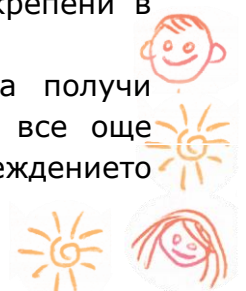
Въпреки това, национално представителното проучване на Глобал метрикс и ЦПО от 2014 показва, че 14% от родителите са получавали обратна връзка от учителя на своето дете, че то среща системно трудности в ученето, което би означавало, че за кратък или по-дълъг период то би имало нужда от образователна подкрепа, за преодоляване на тези трудности. Такава подкрепа, обаче се получава само при получаване на статут СОП и то след медицинска диагноза!

Недостатъци на организацията и изпълнението на подкрепата на децата към момента:

Оценка на потребностите:

- Липсва концепция за превенцията и ранното разпознаване на обучителни трудности в класната стая;
- Първоначалната оценка на образователните потребности на детето се прави извън неговата естествена среда и без участието на учителя, който може да бъде включен едва в последващо планиране на работата;
- Оценката на образователните потребности се състои от една степен: детето или е със СОП, или е в норма. Голяма част от учениците, които имат обучителни трудности остават неразпознати и неподкрепени в ученето и в общуването.
- Медицинската диагноза определя възможността детето да получи ресурсна подкрепа. Като следствие за учителите, детето все още трябва да бъде излекувано, или е нелечимо болно. Това е убеждението

и на родителите. Увреждането няма място в класната стая, важното е как училището ще помогне на детето да бъде най-доброто от себе си.

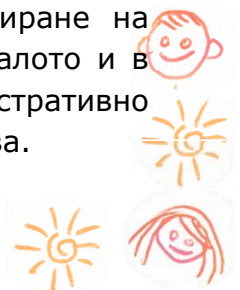
Организация на подкрепата:

Компонентите на подкрепата в училище са:

- достъпна среда в училище;
- план за развитие на детето, адаптиран или модифициран материал, съобразно нуждите на детето с периодичен преглед на напредъка;
- подходи на преподаване в обща класна стая;
- специализирана подкрепа, когато е необходима – от ресурсен учител, логопед, психолог;
- екипна работа, с участие на учители, специалисти, родител, когато е възможно, на детето.

Недостатъците на организацията на тази подкрепа са:

- Липсва стандарт за достъпна среда. Рампата на стълбите не означава достъпност!
- Образователната подкрепа е едностепенна – децата, които имат СОП имат право на ресурсна подкрепа. Деца, които не са със статут СОП, не получават регламентирана подкрепа. В състояние на социална и икономическа криза, засегнала над 50% от българските деца, при нарастваща дистанцията между семейството и училището за сметка на детето и голям брой деца, които се отглеждат в т.нар. преходни семейства, считаме, че психичното здраве, устойчивост и добруване на българските деца са застрашени, застрашено е и тяхното учене. Затова е наложително училището, като средище, което събира на едно място голям брой деца, да има ресурсите и правомощията да осигури непосредствена възможност за интервенция и специализирана подкрепа, при всяка създадена се необходимост.
- Учителят, който прекарва най-много време с детето в училище се чувства неуверен в работата си, защото не познава добре нуждите на детето със СОП и не е сигурен в прилаганите подходи. Той знае, че това е експертно знание.
- Ресурсната образователна подкрепа е външна за училището. Тя се случва извън класната стая, от ресурсен учител, който посещава училището, в някои случаи по веднъж седмично. Работата на специалиста с детето е крайно недостатъчна за адекватен напредък и усвояване на умения и знания.
- Екипната работа – обсъждане на напредъка и синхронизиране на подходите между специалист и учител е спорадична, в началото и в края на учебната година, възприема се като административно задължение, формална подробност. Рядко родителят присъства.

Основните фактори, които определят успешното приобщаващо образование са:

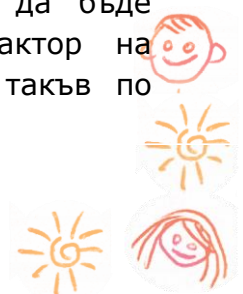
- Училищно лидерство и координация за приобщаване
  - o Училището има капацитет, за да отговори на потребностите на учениците и на учителите
  - o Учителска общност на екипност и доверие, която е определила за себе си пространство за споделяне на предизвикателствата и ресурсите за решаването им
- Подготвени и уверени учители:
  - o знания и умения да посрещат различието в класната стая, чрез техники и методи на преподаване, изготвяне на план за подкрепа, но не административен такъв, а практически, с ясни цели, които да преглеждат след определен срок
  - o инструменти, с които могат да определят навреме къде точно е трудността при всяко от децата, които срещат трудности в ученето и общуването
- Участие на децата в подкрепата и сигурна среда в училище
- Участваща общност от родители

Пътят към успешен процес на приобщаващо образование минава през преместване на центъра на приобщаващото образование в училище, през овластяване на училището и на училищното лидерство, през превръщането на училището в общност от професионалисти, които имат и знанията, и уменията как да бъдат полезни на децата, които работят в отношение на доверие, в екип и с участието на родителите.

Ролята на учителя в процеса на приобщаващо образование

Тъй като приобщаването се случва в училище, и смисълът му е общата класна стая, където децата заедно учат и развиват освен знания и социални умения, учителят е основния фасилитатор на този процес. Проучванията показват, че ефектът от преподаването е много по-голям върху децата, които имат нужда от допълнителна подкрепа.

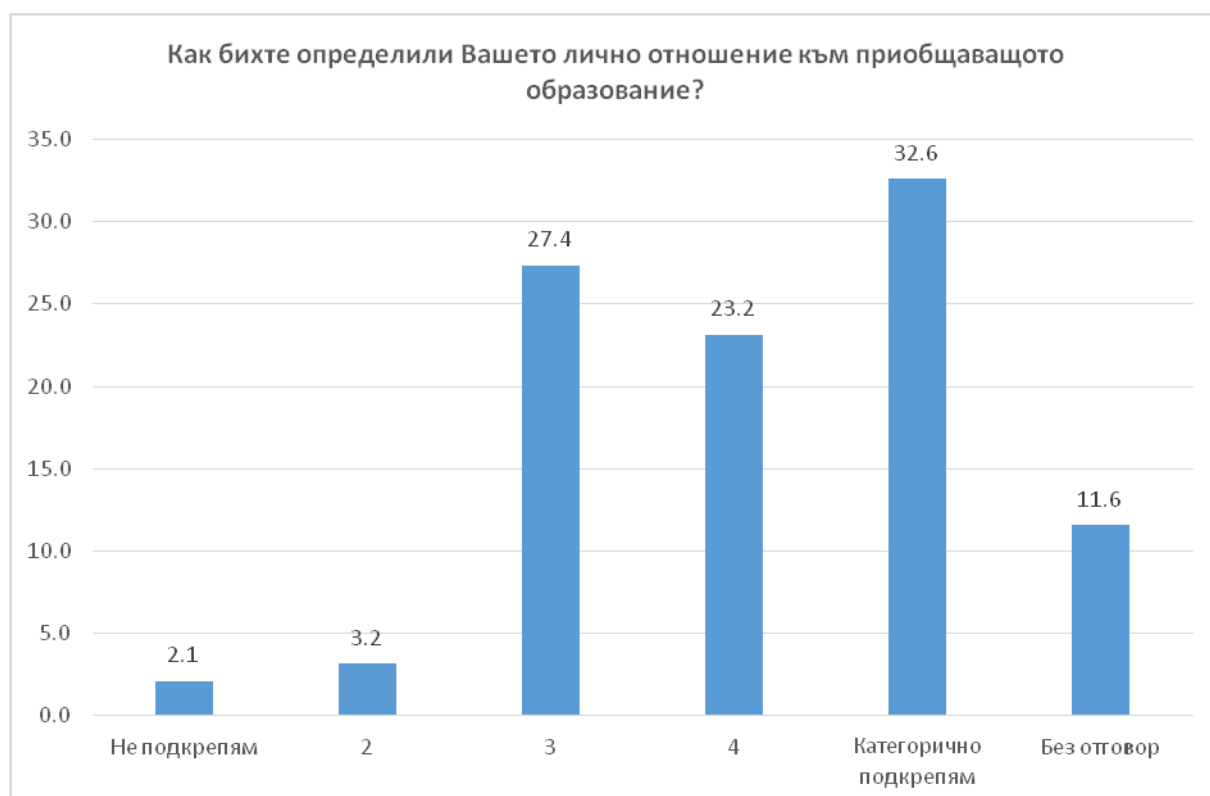
През последните тринадесет години на приобщаващо, включващо, интегрирано образование учителите бяха оставени на втори план, след специалистите, които работят индивидуално с децата с нужда от подкрепа. По причини на това, че досега специализираната подкрепа беше осигурявана от външна институция, не бяха създадени условия учителят да бъде припознат и сам да припознае себе си, като основен фактор на приобщаващото образование, въпреки, че на практика той е такъв по

Това беше допълнено и от една недостатъчна, като тематика и спорадична като честота професионална квалификация за работа с децата, които имат нужда от допълнителна образователна подкрепа, както на бъдещите учители, така и на учители, които вече практикуват. Не се създадоха условия и за последващо менторство за обучените учители, което да им помогне в прилагането на наученото. Нещо повече, училището, беше лишено от контекста на екипност, в която е наложително да се случва работата с децата.

Учителят трябва да бъде подкрепен по всякакъв начин, а трудът му да получи цялото дължимо му признание от обществото.

Проучване на Глобал метрикс и ЦПО от 2014 на мнението на учители от пет училища, показва следните нагласи към ПО и нужда от подкрепа:

Изследванията показват, че увереността на учителя в неговия капацитет, като преподавател, определя нагласата му към приобщаващото образование, нагласата, пък определя неговото поведение към приобщаващото образование и успеха му при работата с децата с различия.

	Силно се нуждая	Средно	Слабо се нуждая	Без отговор	
Методи на работа с децата със специфични обучителни трудности	64,2	13,7	8,4	13,7	4,1
Методи на работа с децата със СОП	62,1	16,8	8,4	12,6	4,1
Конкретни подходи за работа с децата със специфични обучителни трудности	61,1	15,8	8,4	14,7	4,0
Инструмент за наблюдение на развитието на детето в училище	52,6	18,9	10,5	17,9	3,7
Инструменти за отбелязване на напредъка и оценката на прогреса детето със специфични обучителни трудности	52,6	22,1	9,5	15,8	3,6
Знания и умения за изработване на индивидуален план за децата със СОП	51,6	20,0	15,8	12,6	3,6
Разпознаване на различните видове специфични обучителни трудности	49,5	25,3	12,6	12,6	3,6
Конкретни стъпки, които да ми помогнат при определяне на децата, които имат нужда от допълнителна подкрепа	49,5	20,0	15,8	14,7	3,6

Възможност за каква промяна по отношение на ПО дава новият Законопроект за предучилищно и училищно образование?

1. Преместване на центъра на приобщаващото образование в училище и овластяване на училището и на училищното лидерство да управлява процеса.

Необходими условия:

Възможност, включително финансова, училището само да назначава ресурсен учител, логопед, психолог, в зависимост от нуждите на децата.

Ясно и еднозначно определи роли и отговорности на всички участници в подкрепата: класен ръководител, психолог, ресурсен учител, логопед, звена за специализирана образователна подкрепа.

Ясно определяне на документацията на децата, с цел проследяемост на случаите.

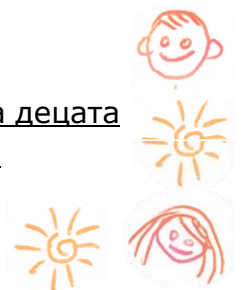
Решения, базирани на анализ на електронни данни, от училището и за училището и промяна в смисъла на събиране на данни за учениците – оценки, отсъствия, поведение.

Адекватно на отговорностите, разпределен финансов ресурс, който училищата да получат за подкрепа на децата и за възнаграждение на труда на учителите и специалистите, които са в училището.

2. Разширяване на вниманието за нуждата от подкрепа, освен към децата със СОП и към деца в риск и децата с изявени дарби.

Това ще позволи да бъдат обхванати случаи на деца, които до този момент са получавали помощ заради чувствителността, човечността и професионализма на класни ръководители и на отделни учители. Децата ще могат да получат по-ефективна и координирана между всички учители в училище подкрепа, което ще подобри тяхната възможност за учене и участие в училище. В допълнение, това ще отнеме от напрежението, което етикета СОП генерира в училищната общност, вкл. родителите. Вместо оценката на нуждите да се прави, за да се постави категория на детето, акцентът ще бъде изцяло към предоставяне на подходящо преподаване (не само на академични знания, но за развиване на социални и други компетентности) и подкрепа.

3. Определяне на две нива на разпознаване на потребностите на децата и извеждане на превенцията на обучителните трудности, като компонент.

Изследванията на ЦПО показват, че учителите имат в класа си ученици, които срещат системно трудности при ученето без те да са разпознати като деца със специални образователни потребности. Поставянето на превенцията на обучителните трудности като цел за учителя в начален етап ще създаде условия той да планира преподаването си, така че да отговаря и на учениците, които системно срещат трудности или учат по-бавно. Превенцията на възникване на условия за специални образователни потребности при някои ученици предполага и по-малко ресурси, в сравнение с общата и допълнителната подкрепа. Световната практика показва, че около 15% от децата в класната стая успяват да преодолеят трудностите в ученето, когато учителите са обърнали внимание навреме.

Необходими условия:

Инструментариум, от полза и за учителите за разпознаване на трудностите

Възлагане на координиращата функция на Координатор на подкрепата.

Специалисти за оценка и подкрепа в училище - ресурсен учител, логопед, психолог

Когато специалистите не са в училище, възможност училището да получава средства, с които да ги наеме отвън.

4. Определяне на две нива на подкрепа, обща и допълнителна.

Необходими условия:

Промяна на отношението към съществуването и смисъла от училищен екип от учители.

Създаване на пространство – в училището – за споделяне между учителите и специалистите, с цел премахване на всички бариери в ученето и участието на децата.

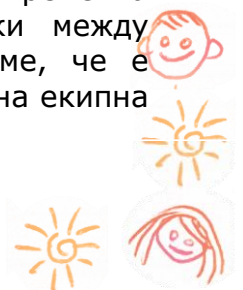
Възлагане на координиращата функция на Координатор на подкрепата. Възможност за назначаване на помощник учител.

Специалисти за подкрепа в училище - ресурсен учител, логопед, психолог.

Когато специалистите не са в училище, възможност училището да получава средства, с които да ги наеме отвън.

Подготовка за учителите, както за разпознаване и за подходи в преподаването, така също и за умения за изработване на план за работа и преглед на напредъка.

Успехът на учителя в работата с децата е резултат от планиране и подготовка, но и от осмисляне на онова, което се е случило по време на преподаването или в класната стая. Споделянето на практики между учителите допринася именно за това осмисляне. Затова вярваме, че е необходимо да бъдат създадени условия за структурирана, регулярна екипна работа на учителите.

В заключение

Без значение на какво се дължи нуждата от подкрепа в ученето на детето – от социално-икономическото му състояние, от специалните образователни потребности, етнически произход, **фокусът ни трябва да бъде върху качеството и начина на преподаване** - всеки учител, всеки ден.

Първият по важност фактор, който определя благоденствието и добруването на детето, за това детето да се чувства спокойно и уверено и да уважава себе си е не социалният му статус, нито неговото интелектуално представяне, а **емоционалното му състояние**. Колко често като учители, родители, възрастни си даваме сметка за това в нашите действия всеки ден?

